

О. В. Коваленко

ПРОДУКЦІЯ ПОЛТАВСЬКИХ ГОНЧАРІВ XVIII ст.: ГОРЩИКИ

Розглянуто особливості продукції полтавських гончарів XVIII ст. Зокрема, проаналізовано форму та декорування горщиків. Виділені морфологічні типи, переважаючі орнаментальні схеми. З'ясовано, що на сьогодні особливостями полтавського посуду слід вважати: теракотові посудини із приземкуватим округлим тулубом, невисокими віницями, прикрашені мальовкою типовими орнаментальними схемами, які включають лінії, кривульки, «пальчики», «гребінці», «гачок», «ляпки», «крапки».

Ключові слова: Полтава, гончарство, кераміка, XVIII ст., горщик, декор.

Регіональні культурні відмінності — одні з найвиразніших культурних ознак. Популярна культура певного регіону в цілому сприймається як культура «місцева», що має притаманний лише їй комплекс ознак, відображений в артефактах та різних (прикладних і духовних) виконавських практиках (Берк 2001, с. 54).

Незважаючи на плінність населення Гетьманщини та порівняну «відкритість», місто Полтава в ранньомодерний час також зберігало певну замкненість спільноти та мало своєрідні особливості, що були помітними також і в місцевому гончарстві.

Характеристиці одного з видів продукції полтавських гончарів XVIII ст., а саме — горщиків, присвячена стаття, оскільки горщики та їх фрагменти є найчисельнішою групою знахідок з культурних шарів на території міста.

Головне призначення горщика — приготування страви в печі, нагрівання води. Хоча малі, або ж навпаки, дуже великі горщики могли використовуватися для інших господарських та кухонних потреб.

© О. В. КОВАЛЕНКО, 2018

Горщики є важливою для хронології групою посуду та найчастіше виступають основою для хронологічних таблиць (рис. 1). Першу хронологічну шкалу морфологічних типів для ранньомодерних горщиків Полтави запропонував Остап Ханко у 2000 р. (Ханко 2000). У ній враховано 54 фрагменти верхніх частин горщиків від другої половини XVI до фіналу XIX ст. з розкопок кінця 1990-х рр. на території Нової Полтави (пр. Першотравневий).

Ця схема використовувалася нами для розподілу горщиків XVIII — початку XIX ст., виявлених в ході розкопок Романа Лугового 2005 р. у фортеці, на подвір'ї Полтавського краєзнавчого музею імені В. Г. Кричевського (далі — ПКМ) (вірогідно, на місці колишньої садиби бургомистра Павла Руденка) (рис. 2) (Луговий та ін. 2005, рис. 37; Луговий 2007; Луговий, Коваленко, Верещака 2008). Нею ж послуговувалися Віталій Яремченко та Олександр Ткаченко, здійснюючи опис горщиків, знайдених у горнах у 2007 р. на території Нової фортеці, оскільки посудини з горнів за формою повністю відповідали I—III типам горщиків за Остапом Ханко (Супруненко, Ткаченко, Яремченко 2007; Супруненко та ін. 2009, с. 84—86, 99—102).

Більшою детальністю відрізняється хронологічна таблиця, яка представляє горщики переважно XVIII ст. та була розроблена Юрієм Пуголовком і Євгеном Калашником для матеріалів археологічних досліджень по вул. Конституції, 4, території прилеглої до ПКМ (Пуголовко, Калашник 2009, с. 106). На цій ділянці були досліджені об'єкти саме XVIII ст., й кількість матеріалу дозволила їм виділити інші типи верхніх частин горщиків. Ця схема включає 5 типів та містить детальні описи (Пуголовко, Калашник 2009, с. 106). Проте у самій роботі

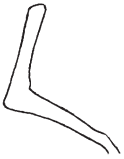

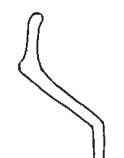

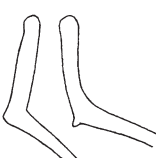
Тип	1	1	2	2	2	3
Варіант	а	б	а	б	в	а
Період I	XVIII ст.					
Профіль					—	—
Період II	Друга половина XVII — початок XVIII ст.					
Профіль						
Період III	Кінець XVII — перша половина XVIII ст.					
Профіль			—		—	—
Період IV	Друга половина XVIII ст.					
Профіль				—	—	—
Період V	Кінець XVIII ст.					
Профіль		—	—	—	—	—

Рис. 1. Хронологічна шкала морфологічних типів верхніх частин полтавських горщиків XVIII ст.

при описі об'єктів автори посилаються на типологію Остапа Ханка. Шкода, що низька публікаційна якість цієї хронологічної схеми унеможливило її повноцінне використання.

Таким чином, зважаючи на попередній доробок Остапа Ханка та інших колег, а також враховуючи суттєве збільшення кількості археологічного матеріалу у порівнянні із 2000 р., вважаю за доцільне, беручи за основу вказані напрацювання та залучаючи нові матеріали, розширити та відкоригувати хронологічну шкалу морфологічних типів горщиків XVIII ст. з Полтави (рис. 1).

Горщики **першого періоду** побутували впродовж XVIII ст.

Тип 1а. Верхня частина таких горщиків округла, плавна, краї вінець заокруглені. Вінець прямі, вертикальні, можуть мати незначний на-

хил як зовні, так і всередину. Горщики часто мають ритовану лінію під вінцями, яка відділяє їх від плечей. Внутрішні ребра в місці переходу вінець до плечей і плечей до тулуба відсутні. Може спостерігатися лише незначне потовщення. Широке побутування таких горщиків відзначав Остап Ханко (Ханко 2000, с. 56).

Тип 1б. Горщики з варіаціями краю вінець, який може бути як округлим, так і плоским. Злам під вінцями чітко підкреслений кутом, на ньому закраїна. Конусоподібні або опуклі плечі відділені бічним ребром, інколи — ритованою лінією.

Тип 2а, 2б. Горщики цих типів мають виразно профільовані форми зі зламами під вінцями, з варіаціями краю вінець, який може бути як округлим масивним (а), так і плоским (б). Злами під вінцями теж масивні, часто близькі

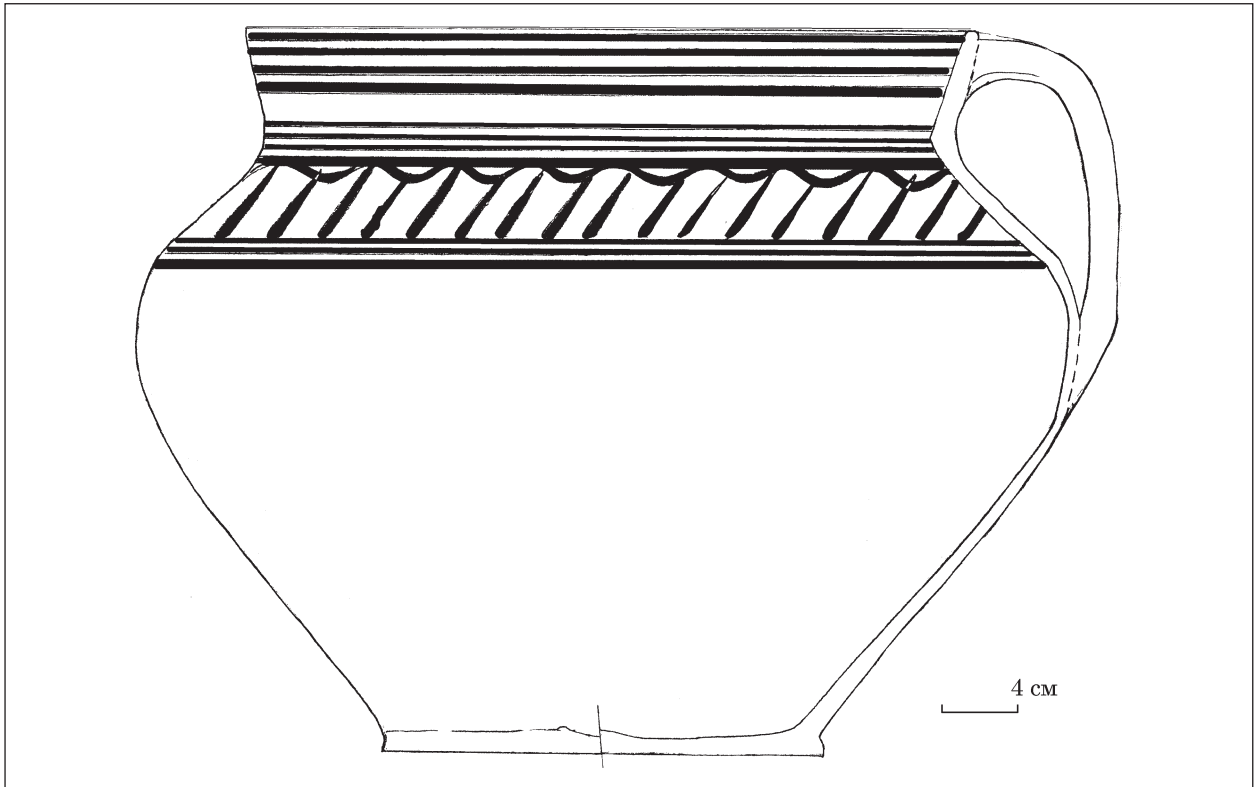

Рис. 2. Горщик. Глина, ангоби, гончарний круг, мальовка. Полтава. Подвір'я ПКМ. Друга половина XVIII ст.

до трикутної форми, гострий кут внутрішньої поверхні може бути спрямований донизу (а) або мати форму пружкоподібного потовщення. Плечі округлі, у горщиках із ребром (б) — інколи пласкі.

Горщики **другого періоду** побутували в другій половині XVII — на початку XVIII ст. Вінець горщиків більш розхилений, ніж попереднього типу, невисокі. Окремі варіанти мають загострений зріз. У димлених горщиків зріз плаский, із виступом назовні й потовщенням зовнішньої поверхні. Профіль має чітко виражений кут або виступ на ребрі під вінцями, плечі — конічні або опуклі, на них може бути ребро в місці переходу в тулуб.

Горщики **третього періоду** здебільшого зустрічаються в об'єктах, датованих кінцем XVII — першою половиною XVIII ст. Вони дуже подібні до попереднього типу. Виділяються типи 1а, б. У типу 1 а можлива варіація — закраїна з внутрішнього боку.

Горщики **четвертого періоду** відносяться до середини — другої половини XVIII ст., представлені наймасовіше, оскільки походять з багатьох об'єктів на теренах міста, зокрема з горнів.

Тип 1а. Верхня частина таких горщиків округла, краї вінця заокруглені. Вінець розхилений назовні, невисокі. У місці переходу вінця до плечей можуть бути наявні внутрішні ребра. Тулуб опуклий. Опук не виділений.

Тип 1б. Горщики з варіаціями краю вінця, який може бути як округлий, так і плаский,

але здебільшого опуклий, злегка потовщений і відхилений назовні. Плечі найчастіше опуклі, відділені бічним ребром, інколи можуть підкреслюватися ритованою лінією.

Тип 2а. Горщики цього типу мають виразно профільовані форми зі зламами під вінцями, з округлим масивним краєм вінця. Злами під вінцями теж масивні, часто близькі до трикутної форми, гострий кут внутрішньої поверхні може бути спрямований донизу. Проте, на відміну від попереднього типу, форма цього типу округліша.

Горщики **п'ятого періоду**, а саме кінця XVIII ст., ще більше уніфіковані. На цьому рівні знань обмежуємо їх лише *типом 1а*. Візуально вони подібні до горщиків попереднього часу, їх виділення можливе лише за датуванням археологічних об'єктів.

Треба відзначити, що окремі хронологічні групи мають досить широкі межі, тобто форми впродовж століття були достатньо сталими. Найявні типи, що з'являються в другій половині XVII й побутують фактично до середини наступного століття, або типи, які притаманні як кінцю XVII, так і початку XVIII ст. Більш чіткіше вирізняється типи горщиків другої половини XVIII ст. Форми кінця XVIII ст. залишаються незмінними і в XIX ст., маючи особливості лише в окремих елементах декорування.

Як і усюди в Гетьманщині цього часу, горщики різняться за типом випалу, поділяючись на теракотові та димлені. Перші абсолютно домі-

нують серед полтавських виробів. Колір черепка світло-жовтий з рудуватим відтінком. Димлені горщики поодинокі. Їх форма подібна до теракотових. Вони зустрічаються переважно в комплексах першої половини XVIII ст.

Об'єми горщиків різні — від 200—300 мл (менші відносно до категорії монеток) до відра. Діаметр вінець горщиків коливався в межах 9—21 та 28—29 см. Найбільше виявлено горщиків середніх розмірів з діаметром вінець 10—17 см. Порівняно рідкісні горщики значних розмірів з діаметром вінець 28—29 см та висотою понад 20 см. У цілому ж діаметр їх вінець фактично відповідає висоті виробу, із незначним відхиленням до 1 см. Денця лише на кілька сантиметрів вужчі за вінця. Опук найчастіше розшарований посередині тулубу. Це надає горщикам своєрідної «приземкуватості», округлості, яка вирізняє вироби Середньої Наддніпрянщини. Зрідка трапляються вироби інших пропорцій, що може вказувати на немісцеве походження горщика чи гончарської традиції. Наприклад, опук зміщений у верхню частину виробу притаманний більш північним регіонам.

Отже, форма горщика, особливо верхньої частини, виступає хронологічним індикатором, проте має розглядатися лише в сукупності із декором. У XVIII ст. декорування простого кухонного посуду змінюється у порівнянні із попередніми періодами. Штампування, накачування коліщатком, що користувалися широкою популярністю у XVII ст., тепер майже не зустрічаються. Практично відсутнє риткування — дуже зрідка ритованою лінією може виділятися місце переходу вінець у плечі.

Полива зелених відтінків використовується лише для декорування простого посуду. Вона не вкриває весь тулуб горщика. Використовували лише крайкування вінець поливою, або в рідкісних випадках наносили ляпки зеленої поливи на плечі. Повністю відсутні зразки із підполивним розписом.

У декорі виробів полтавського осередку домінує мальовка — розпис теракотової кераміки опискою та іншими ангобами, що здійснювався за допомогою пір'їни. В цей час збільшується кількість орнаментальних елементів та схем.

Декор розміщується в таких зонах:

- вінця
- вінця та плечі;
- плечі;
- плечі та опук;
- вся верхня частина.

Розписи в більшості монохромні, з середини століття все частіше використовуються два кольори — описка та білий ангоб. В мальовці ангобами домінують різні відтінки червоно-брунатного кольору, брунатного, червоного, світло-червоного (рис. 4). Остап Ханко відзначав використання навіть вишнево-фіалкового чи червоно-фіалкового відтінків (Ханко 2000, с. 55, 57).

Білий ангоб використовувався набагато рідше, переважно для нанесення смуг. Він зустрічається як самостійно (див., напр.: Супруненко та ін. 2008, рис. 54), так і в поєднанні із опискою (див. наприклад: Супруненко та ін. 2008, рис. 41; Пуголюков, Калашник 2009, рис. 50: 31). В кінці століття його могли застосувати для крайкування вінець горщиків, або, дуже зрідка, нанесення окремих елементів. Вироби із білим ангобом у декорі з'являються в першій чверті XVIII століття, але застосування носить епізодичний характер. До кінця століття білий ангоб утворюється в поліхромній мальовці горщиків й зустрічається набагато частіше.

Поєднання декількох простих елементів — лінія, «кривулька», «пальчики», «гребінці», «гачок», «ляпки», крапка — утворює орнаментальні схеми, що взагалі були досить типовими для території Гетьманщини (Хохлачова 1995, с. 283, рис. 4; Виноградська 1997, с. 130). Принагідно зауважу, що лінії ангобу зазвичай групували в ряди. Найчастіше зустрічається поєднання з двох, трьох, трохи рідше — з п'яти ліній. Інші поєднання поодинокі.

Аналіз збережених верхніх частин та цілих форм дозволяють встановити типові орнаментальні схеми мальованих горщиків. Визначено 10 типів 33 варіанти (рис. 3). Слід відзначити, що 22 варіанти з наведених були виділені Остапом Ханком за знахідками в Новій фортеці, на основі кореляції із матеріалами розкопок горнів 1969 та 1979 рр. (Ханко 2000, рис. 24, 25, 28). Ще 7 — виокремлені авторкою та Романом Луговим за горщиками, знайденими на території середмістя під час рятувних робіт (реконструйовано 28 цілих форм) (Луговий та ін. 2005, рис. 12; 3; 4). Решта — за матеріалами розкопок останніх десятиліть на території міста.

Орнаментальні схеми виділені композиційно — за зоною нанесення та поєднанням елементів. Підваріанти, які різняться лише кількістю згрупованих ліній, але зона та послідовність елементів при цьому дотримується, окремо не виділялися.

Тип 1. Варіант 1а. Горизонтальні лінії нанесено на вінця (від 1 до 4, найчастіше 2), одну — в місці переходу вінець до плечей. Варіант 1 б. Горизонтальні лінії нанесено в місці переходу вінець до плечей (1—2) та в місці переходу плечей до опука (2—4, найчастіше 2). Варіант 1в. Горизонтальні лінії нанесено в трьох зонах: на вінцях (від 1 до 4, найчастіше 2), у місці переходу вінець до плечей та в місці переходу плечей до опука (2—4, найчастіше 2).

Тип 2. Варіант 2а. Горизонтальні лінії нанесено під краєм вінець та в місці переходу вінець до плечей (1—2), між ними вміщено кривульку.

Варіант 2б. Горизонтальні лінії нанесено в місці переходу вінець до плечей та в місці переходу плечей до опука, між ними — кривульку. Іноді лінії можуть займати всю площу плечей,

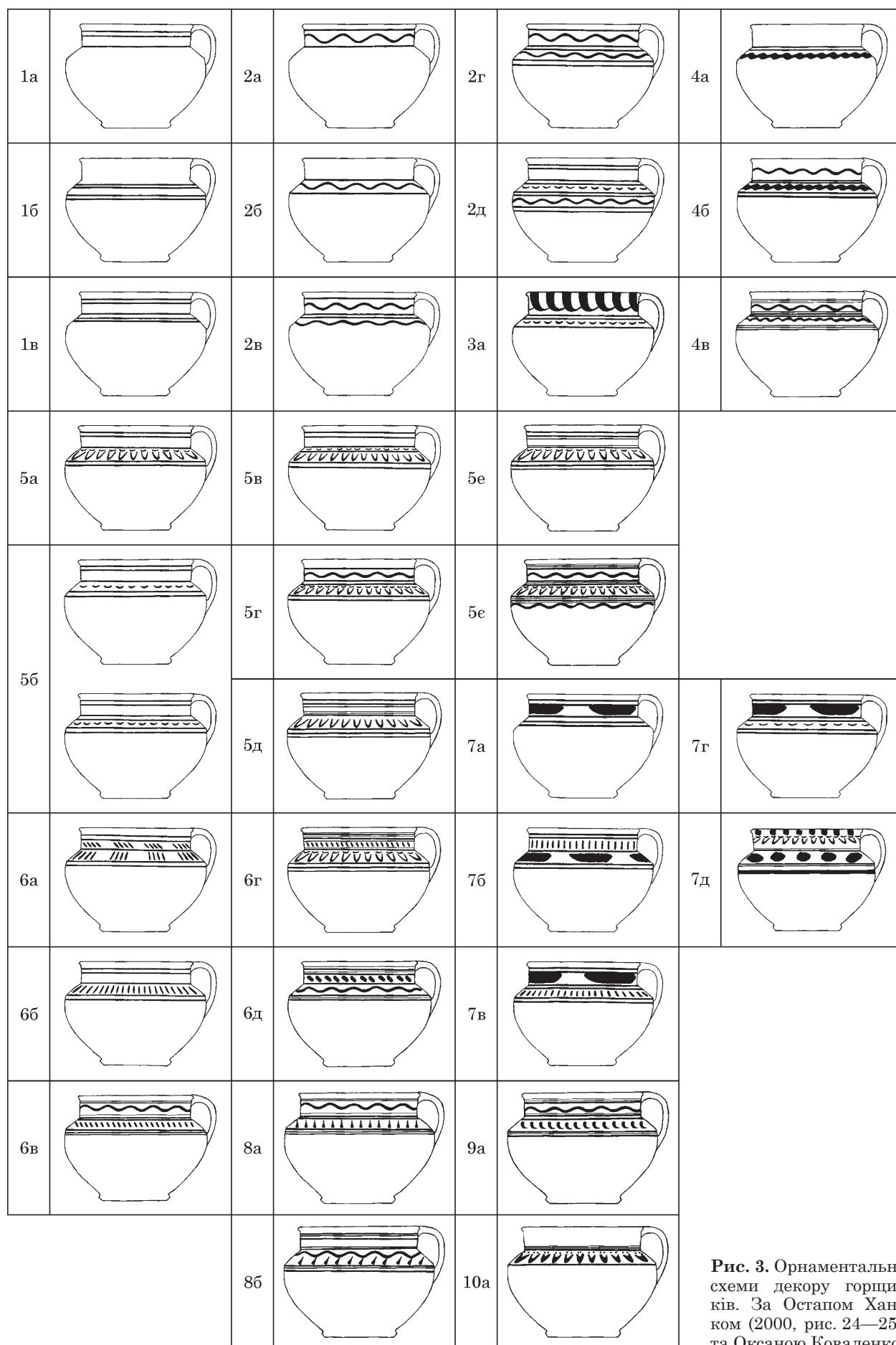

Рис. 3. Орнаментальні схеми декору горщиків. За Остапом Ханком (2000, рис. 24—25) та Оксаною Коваленко

Рис. 4. Горщик. Глина, гончарний круг, ангоби, малярка. Діаметр вінець — 19,9; денця — 12,5; висота — 20,0 см. Полтава. Подвір'я ПКМ. Друга половина XVIII ст. Фонди ПКМ

а кривулька бути не плавною, а мати різкі заломи.

Варіант 2в. Горизонтальну лінію нанесено під краєм вінець, на вінцях — кривульку, ще 1—2 лінії — у місці переходу вінець до плечей, під ними на плечах — ще одну кривульку.

Варіант 2г. Горизонтальні лінії нанесено в трьох зонах: на вінцях (від 1 до 4, найчастіше 2), у місці переходу вінець до плечей (1—2) та в місці переходу плечей до опука (2—4, найчастіше 2). Між групами ліній у двох зонах — на вінцях і плечах, позначено кривульки.

Варіант 2д. Декор вкриває всю верхню частину горщика й розміщується в трьох зонах: під краєм вінець нанесено 1—2 горизонтальні лінії, у місці переходу вінець до плечей — 1—2 горизонтальні лінії, на плечах — ряд гачків; під ними, у місці переходу плечей до опука, — горизонтальні лінії (2—4, найчастіше 2), по опукові — кривульку, під нею — горизонтальні лінії (1—2).

Тип 3. Варіант 3а. Від краю вінець до горизонтальної лінії в місці переходу вінець до плечей нанесено ряд ляпок (1—2), на плечах — ряд гачків, а в місці переходу плечей до опука — ще одну горизонтальну лінію.

Тип 4. Варіант 4а. Складається з горизонтальної лінії в місці переходу вінець до плечей та кривульки на плечах.

Варіант 4б. На вінцях міститься кривулька, у місці переходу вінець до плечей — горизонтальні лінії (2), на плечах — кривулька, у місці переходу плечей до опука — горизонтальні лінії (2—4, найчастіше 2).

Варіант 4в. Під краєм вінець нанесено лінії (3), під ними, на вінцях, — кривульку, у місці переходу вінець до плечей — горизонтальні лінії (3), на плечах — кривульку, у місці переходу плечей до опука — горизонтальні лінії (3).

Тип 5. Варіант 5а. Під краєм вінець нанесено горизонтальні лінії (2—4), у місці переходу вінець до плечей — лінії (1—2), на плечах — ряд маленьких і великих гачків, у місці переходу плечей до опука — горизонтальні лінії (2—3).

Варіант 5б. Під краєм вінець містяться горизонтальні лінії (2), у місці переходу вінець до плечей — горизонтальні лінії (1—2), на плечах — ряд маленьких гачків, у місці переходу плечей до опука — горизонтальні лінії (2).

Варіант 5в. На вінцях нанесено горизонтальні лінії (2), у місці переходу вінець до плечей — горизонтальні лінії (2), між якими — ряд маленьких гачків, на плечах — ряд великих гачків, у місці переходу плечей до опука — горизонтальні лінії (2).

Варіант 5г. Під краєм і на вінцях містяться горизонтальні лінії (1 або 4), на вінцях — кривулька, ще 1—2 лінії — у місці переходу вінець до плечей, під ними на плечах — ряди маленьких і великих гачків, у місці переходу плечей до опука — горизонтальні лінії (2 або 4).

Варіант 5д. На вінцях нанесено горизонтальні лінії (5), у місці переходу вінець до плечей — лінію, на плечах — ряд великих гачків, у місці переходу плечей до опука — горизонтальні лінії (3).

Варіант 5е. Під краєм вінець нанесено горизонтальні лінії (3), на вінцях — кривульку, у місці переходу вінець до плечей — лінії (2), під ними, на плечах, — кривульку та ряд великих гачків, на опукові — теж горизонтальні лінії (5).

Варіант 5е. Декор вкриває всю верхню частину горщика й розміщується в трьох зонах: під краєм вінець — горизонтальні лінії (3), у місці переходу вінець до плечей — горизонтальні лінії (5), на плечах — ряд гачків, під ними — кривулька, у місці переходу плечей до опука — горизонтальні лінії (5—7), на опукові — кривулька.

Тип 6. Варіант 6а. Вінця обмежені горизонтальними лініями, між ними — ряд згрупованих по 3—4 навкісних рисок («гребінців»), на плечах — теж ряд згрупованих по 3—4 більших навкісних рисок, а під ними, у місці переходу плечей до опука, — горизонтальні лінії (2).

Варіант 6б. Горизонтальні лінії нанесено під краєм вінець (2), у місці переходу вінець до плечей та на опукові, на плечах — ряд вертикальних рисок («гребінців»).

Варіант 6в. Горизонтальні лінії нанесено під краєм вінець (3), у місці переходу вінець до плечей (3) та на опукові (3), на вінцях — кривульку, на плечах — ряд «гребінців».

Варіант 6г. Горизонтальні лінії нанесено під краєм вінець (5), у місці переходу вінець до плечей (2) та на опукові (3), на вінцях — ряд навкісних «гребінців», на плечах — ряди маленьких і великих гачків.

Варіант 6д. Горизонтальні лінії нанесено під краєм та на вінцях (4), у місці переходу вінець до плечей (1) та на опукові (3), на він-

цях — ряд навкісних «гребінців», на плечах — кривульку.

Тип 7. Варіант 7а. Горизонтальні лінії нанесено під краєм вінець, у місці переходу вінець до плечей, на плечах (1—4), на вінцях — великі ляпки.

Варіант 7б. Горизонтальні лінії нанесено під краєм вінець, у місці переходу вінець до плечей, на опукові (2); між ними на вінцях — вертикальні риси, на плечах — великі ляпки.

Варіант 7в. Горизонтальні лінії нанесено під краєм вінець, у місці переходу вінець до плечей (2), на опукові (2); між ними на вінцях — великі ляпки, на плечах — вертикальні риси.

Варіант 7г. Горизонтальні лінії нанесено під краєм вінець (1—2), у місці переходу вінець до плечей (2), на опукові (2); між ними на вінцях — великі ляпки, на плечах — маленькі гачки.

Варіант 7д. На вінцях міститься ряд овальних ляпок, під ними — ряди маленьких і великих гачків, плечі відділені від вінець лінією (2), на плечах — ряд округлих ляпок, горизонтальні лінії (2), на опукові — широка лінія («пасою»).

Тип 8. Варіант 8а. Горизонтальні лінії нанесено під краєм вінець (3), у місці переходу вінець до плечей (3) та на опукові (3), на вінцях — кривульку, на плечах — ряд вертикальних рисок, які мають звуження догори. Підваріантом можна вважати композиційну схему, де дуже видовжені риси, опущені вниз, напливають лінії (5), розміщені на опукові. *Варіант 8 б.* Горизонтальні лінії нанесено на вінця (3), у місці переходу вінець до плечей (2) та на опукові (3), на плечах між лініями — кривулька та ряд навкісних рисок, які мають звуження догори.

Тип 9. Варіант 9а. Горизонтальні лінії нанесено під краєм вінець (3), у місці переходу вінець до плечей (3) та на опукові (3), на вінцях — кривульку, на плечах — ряд навкісних рисок.

Тип 10. Варіант 10а. Горизонтальні лінії нанесено в місці переходу вінець до плечей (4) та на плечах (1), між ними — ряд крапок і потовщених гачків. Цей тип простежується лише на одному зразку посуду, опублікованому Ю. Пуголовком та Є. Калашником (Пуголов, Калашник 2009, рис. 17). Такий тип орнаментальної схеми на горщиках мені зафіксувати не вдалося.

Таким чином, можемо виділити наступні особливості посуду полтавських гончарів. Конс-

труктивно, горщики з Полтави мають форму, що є доміантною на всій території України в XVII—XX ст.: широкий тулуб (наближений до кулястого) та невисокі вінця (рівні, розгорнуті або відігнуті), з чітким кутовим вигином або виступом (ребром) внутрішньої поверхні на місці переходу вінець у плечі з описаними в підтипах варіаціями. Виразність композиційного вирішення найчастіше доповнюється плоским вухом. Теракотові вироби абсолютно переважають серед полтавських знахідок. Колір черепка світло-жовтий із рудуватим відтінком. Найтипівшими були горщики середніх розмірів, з діаметром вінець та висотою 10—17 см. Опук найчастіше розшарований посередині тулубу, що надавало горщикам своєрідної «приземкуватості», округлості.

У декорі виробів полтавського осередку домінує мальовка — розпис опискою та побілом. Останній утверджується в поліхромній мальовці горщиків лише до кінця століття. Виділено 10 типів і 33 варіанти декорування горщиків. Найбільше з них прикрашено за схемами 5, 7 та 8. Саме вони були використані для декорування горщиків, що походять з горнів, досліджених в Полтаві в 1979 та 2007 рр., отже, можуть вважатися притаманними гончарству полтавського осередку.

Й наостанок, розглядаючи асортимент гончарних виробів полтавських міщан (й городян інших міст) ми повинні зауважувати на цінності тодішніх людей. У традиційній європейській культурі, як переконливо наголошував Пітер Берк, найважливішим видом оточення були свята, особливі події, коли люди не працювали, а з'їдали, випивали та витрачали все, що було під рукою (Берк 2001, с. 191—192). Для цих подій у домівках тримали найкращий посуд (багато декоровані тарелі, глеки, миски), які використовувалися лише на свята (пригадаймо традиційні мисники в оселях українців XIX — початку XX ст.). Їх берегли, ставилися обережно, часто ремонтували, і, відповідно, набагато рідше використовували, ніж простий посуд. До цього додаю ще й традиції формування музейних та приватних колекцій (принцип відбору яскравого, святкового, а не буденного, який фактично домінував до кінця XX ст.), археологічних збірок (той же принцип, за яким відбираються святкові речі, а прості записують до масового матеріалу та залишають на місці). Ось чому, святкові речі в більшій мірі дійшли до нас, інколи призводячи до викривлених уявлень щодо якості повсякденного життя в давнину.

ЛІТЕРАТУРА

Берк, П. 2001. *Популярна культура в ранньомодерній Європі*. Київ: Український центр культурних досліджень.

Виногородська, Л. 1997. Нові дані про розкопки у Трахтемирівському заповіднику у 1997 році. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*, 7, с. 131-138.

Луговий, Р. 2007. Матеріали XVIII століття з території Полтавської фортеці. *Нові дослідження пам'яток доби козацтва в Україні*, 16, с. 159-161.

Луговий, Р., Коваленко, О., Верещака, В. 2008. Розвідки в м. Полтаві, Полтавському та Новосанжарському р-нах у 2005 р. *Полтавський краєзнавчий музей*, IV, 1: Маловідомі сторінки історії, музезнавство, охорона пам'яток, с. 202-216.

Луговий, Р. С., Коваленко, О. В., Верещака, В. М., Яремченко, В. А. 2005. *Звіт про археологічні розвідки в Полтавському та Новосанжарському районах Полтавської області в 2005 р.* Національний архів українського гончарства, ф. е. 1, оп. 7, spr. 101.

Пуголовок, Ю. О., Калашник, Є. С. 2009. *Дослідження Полтавської фортеці: Старе місто*. Київ; Полтава: Гротеск.

Супруненко, О. Б., Пуголовок, Ю. О., Мироненко, К. М., Ткаченко, О. М., Шерстюк, В. В., Яремченко, В. А. 2009. *Дослідження посаду літописної Лтави: Інститутська гора*, 2. Київ; Полтава: Гротеск.

Супруненко, О. Б., Мироненко, К. М., Пуголовок, Ю. О., Шерстюк, В. В. 2008. *Дослідження посаду літописної Лтави: Миколаївська гірка*. Київ; Полтава: Гротеск.

Супруненко, О. Б., Ткаченко, О. М., Яремченко, В. А. 2007. *Звіт про наглядні охоронні дослідження посаду літописної Лтави на Інститутській горі у м. Полтава в 2007 р. (Першотравневий просп., 19). Частина друга*. Науковий архів ПКМ, spr. 04-346.

Ханко, О. В. 2000. Полтавський гончарський осередок у контексті новітніх археологічних досліджень. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1—2, с. 54-60.

Хохлачова, Л. 1995. Пізньосередньовічне гончарство Опішного. *Українське гончарство. За рік 1994*, с. 280-283.

REFERENCES

Berk, P. 2001. *Populiarna kultura v rannomodernii Evropi*. Kyiv: Ukrainskyi tsentr kulturnykh doslidzhen.

Vynohrodska, L. 1997. Novi dani pro rozkopky u Trakhtemyrivskomu zapovidnyku u 1997 rotsi. *Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini*, 7, s. 131-138.

Luhovyi, R. 2007. Materialy XVIII stolittia z terytorii Poltavskoi fortetsi. *Novi doslidzhennia pam'iatok doby kozatstva v Ukraini*, 16, s. 159-161.

Luhovyi, R., Kovalenko, O., Vereshchaka, V. 2008. Rozvidky v m. Poltavi, Poltavskomu ta Novosanzharskomu r-nakh u 2005 r. *Poltavskiy kraieznavchyi muzei: Malovidomi storinky istorii, muzeiznavstvo, okhorona pamiatok*, IV, 1, s. 202-216.

Luhovyi, R. S., Kovalenko, O. V., Vereshchaka, V. M., Yaremchenko, V. A. 2005. *Zvit pro arkeolohichni rozidky v Poltavskomu ta Novosanzharskomu raionakh Poltavskoi oblasti v 2005 r. Natsionalnyi arkhiv ukrainskoho honcharstva*, f. e. 1, op. 7, spr. 101.

Puholovok, Yu. O., Kalashnyk, Ye. S. 2009. *Doslidzhennia Poltavskoi fortetsi: Stare misto*. Kyiv; Poltava: Hrotesk.

Suprunenko, O. B., Puholovok, Yu. O., Myronenko, K. M., Tkachenko, O. M., Sherstiuk, V. V., Yaremchenko, V. A. 2009. *Doslidzhennia posadu litopysnoi Ltavy: Instytutska hora*, 2. Kyiv; Poltava: Hrotesk.

Suprunenko, O. B., Myronenko, K. M., Puholovok, Yu. O., Sherstiuk, V. V. 2008. *Doslidzhennia posadu litopysnoi Ltavy: Mykolaivska hirka*. Kyiv; Poltava: Hrotesk.

Suprunenko, O. B., Tkachenko, O. M., Yaremchenko, V. A. 2007. *Zvit pro nahliadovi okhoronni doslidzhennia posadu litopysnoi Ltavy na Instytutskii hori u m. Poltava v 2007 r. (Pershotravnevuiy prosp., 19). Chastyna druha*. Naukovy arkhiv PKM, spr. 04-346.

Khanko, O. V. 2000. Poltavskiy honcharskyi osередok u konteksti novitnikh arkeolohichnykh doslidzhen. *Arkeolohichniy litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 1—2, s. 54-60.

Khokhlova, L. 1995. Piznoserednovichne honcharstvo Opishnoho. *Ukrainske honcharstvo. Za rik 1994*, s. 280-283.

O. V. Kovalenko

PRODUCTS OF POLTAVA POTTERS OF THE 18th CENTURY: THE POTS

The article considers the products of the Poltava potters of the 18th c. In particular, the pots: their form, decoration and chronological types. The author pays special attention to local morphological features and ornamental schemes. Among distinctive once are the next: a terracotta shard, straight rounded rims, low body, decorated with colorful ornamental patterns in upper part, which include lines, curvelets, and other elements.

Key words: Poltava, pottery, ceramic, 18 century, pot, decor.

Одержано 20.04.2018

КОВАЛЕНКО Оксана Валентинівна, кандидат історичних наук, доцент, науковий співробітник, Інститут керамології — Відділення Інституту народознавства НАН України, вул. Партизанська, 102 смт Опішня, 37600, Україна, kovksana@gmail.com.

КОВАЛЕНКО Оксана Валентинівна, PhD, Associate professor, Research Associate, the Ceramology Branch of the Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, Partyzanska, 102, Opishnia, 37600 Ukraine, kovksana@gmail.com.